

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**ВЕЋУ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ ПРАВНО- ЕКОНОМСКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду од 10.06.2021. године именована је Комисија за оцену докторске дисертације кандидата **Маје Кадијевић**, под насловом „**Политика снабдјевања природним гасом у европским државама**”, у саставу: Проф. др Слободан Самарџић, Проф. др Дарко Надић и Проф. др Дарко Радосављевић (Технолошко металуршки факултет, Универзитет у Београду).

Комисија је прегледала и оценила наведени докторски рад и на основу мишљења свих њених чланова Наставно-научном већу Факултета политичких наука подноси следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и докторској дисертацији

Подаци о кандидату:

Маја Кадијевић (дев. Драганић), рођена је 26.10.1984. године у Подгорици. Академске основне студије завршила је на Факултету политичких наука Универзитета Црне Горе у Подгорици 2006. године (смер: Дипломатија), уз звање: Политиколог–Bachelor у области дипломатије. Постдипломске специјалистичке академске студије (смер: Међународни односи и дипломатија) завршава такође на Факултету политичких наука Универзитета Црне Горе у Подгорици 2007. године, са просеком 9,40. У Београду исте године уписује Мастер студије (смер: Међународне студије) на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, где, одбравивши Мастер рад на тему: „Позиција савремене Русије у условима економске глобализације и њена спољноекономска политика према Европској унији“, стиче звање Мастера (МА) из области међународних студија, са оствареним просеком 9,42.

Добитник је више студентских награда и стипендија током студија. Била је стипендиста и за усавршавање страних језика: руског, „Стипендија града Москве“ на Државном институту „Пушкин“ (Москва, 2006) и грчког језика на Каподистриан универзитету (Greek International School Program “THYESPA”, Атина, 2006). Током студија била је учесник бројних семинара.

Списак објављених радова:

- Draganic, Maja & Trapara, Vladimir, „*Energy Security Dilemma in the Eurasian Gas Market*“, objavljen u časopisu **Energy Security of Europe: The Position of Serbia**, Institute of International Politics and Economics, UDK 620.9:621.039.58(4+5), ISBN 978-86-7067-176-8, Belgrade, 2013.
- Draganić, Maja & Trapara, Vladimir, „*Evropska politika diversifikacije na tržištu gasa*“, objavljen u časopisu **Evropsko zakonodavstvo**, UDK 34, ISSN 1451-3188, godina XI, br. 39-40, januar-jun 2012.
- Kadijevic, Maja „*EU Energy Strategy in terms of division of competences under the Lisbon Treaty*“, **The Review of International Affairs**, vol. LXVI, No. 1160, October-December 2015, UDK 327 ISSN 0486-6096
- Учесник је већег броја конференција, панела и округлих столова.

Подаци о дисертацији

Наслов: Политика снабдевања природним гасом у европским државама

Кандидат Маја Кадијевић израдила је докторску дисертацију под наведеним насловом, у укупном обиму од 251 стране. Уз текстуалну грађу, рад садржи и одређен број мапа, табела и слика. Основна полазишта и хипотезе рада базирани су на веома екстензивној страниој и мањем делу домаће литературе, а у раду је непосредно поменуто или упућено на више од 500 различитих извора. Приликом израде докторске дисертације, кандидаткиња је користила монографије и научне радове других аутора, као и друге изворе попут споразума, декларација, уговора, правних аката и извештаја међународних организација. Кандидаткиња је у изради докторске дисертације користила и један део званичних интернет-страница.

2. Предмет и циљ дисертације

Основни предмет дисертације је политика набавке природног гаса у европским земљама и дефинисање улоге државе као креатора политика у овом процесу. Анализирана је једна од најважнијих политика ЕУ у последње време, енергетска политика, као и енергетска политика Русије као највећег снабдевача природним гасом на европском тлу и главног изазивача креирања нове европске политике диверзификације. Анализом су обухваћене и енергетске политике осталих земаља Европе, које, независно од тога да ли се придружују или иступају из ЕУ, узајамно утичу на односе на европском енергетском тржишту.

Коначни циљ истраживања је био да се дефинишу обрасци креирања политике набавке гаса у европским земљама са аспекта тржишних и институционалних фактора који је условљавају. Повод за истраживање дали су актуелни трендови на светском тржишту енергената који указују на растућу улогу и значај природног гаса, с обзиром да количине утврђених налазишта, довољне за наредних неколико деценија, могу значајно утицати на структуру снабдевања држава у наведеном периоду. Наиме, природни гас је

енергетски ресурс за којим убрзано расте потражња на европском тржишту и за који у већини европских држава не постоји јасан смер како конкретна енергетска политика треба да се постави у складу са овим тенденцијама. Стога је са аспекта теорија јавних политика, а у светлу константног конфронтирања енергетских политика ЕУ и Русије, посебно анализирано колико су колико су наведеним политикама природног гаса потребе снабдевања грађана као крајњих потрошача оваквим начином креирања политика заиста задовољене. Најзад, предмет истраживања је и анализа решења која европске енергетске политике нуде у циљу квалитетног и безбедног снабдевања гасним ресурсима.

Са институционалног аспекта, у раду су анализиране и релевантне институције ЕУ и њихове надлежности, као и начин на који су надлежности подељене између држава чланица и институција ЕУ. Циљ је био да се кроз анализу одређених одредби Лисабонског споразума и њиховог спровођења у пракси истражи спремност држава чланица да део својих надлежности пренесу на наднационални ниво. Наиме, начин на који је енергетска политика ЕУ решена у Лисабонском уговору, као и начин на који се њене одредбе примењују у пракси, релевантни су индикатори измењене улоге државе чланице у односу на ЕУ. Разлог за то кандидат види у чињеници да су енергетски ресурси исцрпљиви, а да енергетска тражња нема еквивалентну понуду на тржишту гаса, па је ова политика осетљиво подручје борбе око надлежности, у ком се најлакше тестира колико су државе чланице спремне да пристану на усмеравање ка јединственој енергетској политици.

Када су у питању актери јавних политика, кандидат се у раду фокусирао искључиво на формалне актере и њихов утицај на креирање политике набавке гаса, јер у случају енергетске политике која је релативно млада и од скоро тек формирана као секторска политика, ово питање остало је недовољно анализирано, док други аспекти анализе још увек нису правилно ни дефинисани. Тако је кључно истраживачко питање на које је кандидат покушао дати одговор у дисертацији: Како су регулисане политике набавке гаса у европским земљама и зашто и поред јасног институционалног оквира за креирање политика набавке гаса на нивоу ЕУ и Енергетске заједнице (ЕЗ) и даље постоје одступања од те политике на нивоу билатералних уговора европских држава са Русијом?

Временски период у оквиру ког је разматрана политика снабдевања природним гасом своди се искључиво на период након 2000. године, када је енергетском политиком почела да управља администрација руског председника Владимира Путина, пре свега због израженог јачања руске позиције на европском тржишту, као и утицаја који је имала на колебања и промене у енергетској политици европских држава, пре свега држава-чланица ЕУ. Период истраживања закључен је оквирно са 2015. годином, када је први пут прокламован пројекат Енергетске уније, са циљем успостављања јединственог енергетског тржишта на простору ЕУ.

Када је у питању просторно одређење предмета истраживања, кандидат се у истраживању ограничава искључиво на европско тржиште, као тржиште на ком су заступљени највећи светски извозник гаса (Русија) и највећи европски увозник гаса (ЕУ). Притом, у дисертацији се првенствено анализира енергетска политика ЕУ, с обзиром да она води најкохерентнију политику у овој области, као и да, мање-више, све остале државе Европе преко Енергетске заједнице следе или усвајају практична решења из ове области јавних политика.

Најзад, када се говори о дисциплинарном одређењу предмета истраживања, с обзиром на сиромашну теоријску грађу у овој области, предметно истраживање захтевало је интердисциплинарни приступ, којим су обухваћени сви релевантни приступи из

области међународних односа, међународног права, јавних политика, економије и еколошке политике. Циљ истраживања је био да се коришћењем досадашњих сазнања из ових области провере неке теоријске претпоставке о утицају и улози европских држава појединачно, као и институција ЕУ, у креирању енергетске политике на европском тржишту. За анализу проблема и могућих решења, кандидат се користио првенствено структурним и институционалним приступом, јер је за сваку структурну анализу јавних политика неопходно је анализирати, пре свега, однос између институција власти у датом систему и у процесима креирања јавних политика, при чему се, поред поделе надлежности, разматрају и облици сарадње, потенцијални конфликти, упоређују интереси различитих актера итд.

Форма анализе која је коришћена у дисертацији је проблемски оријентисани – практични приступ, који се бави узроцима и последицама јавних политика, те служи да се разумеју сви актери, њихови интереси и узајамна интеракција при креирању и спровођењу енергетске политике. Кандидат је у раду анализирао начин креирања енергетске политике појединачних земаља (главних актера, институција, процедура доношења одлука, укључености грађана у те процесе), при чему је водио рачуна о циклусу формирања политика набавке природног гаса, од иницијалних предлога и евалуације могућих решења политика до процеса примене одлука, њихових последица и корективних решења.

Наиме, литература која се бави анализом јавних политика не садржи озбиљније анализе у области енергетских политика европских држава, посебно политике снабдевања гасним ресурсима појединачно и у оквиру ЕУ и ЕЗ. Разлог за то је чињеница да је за разумевање енергетске политике неопходно вишеструко коришћење резултата из области тржишне економије, законодавства и енергетске политике. Поред тога, аутори често немају адекватан приступ информацијама из ове области, пре свега због комплексности питања и дисциплинарне неодређености самог предмета истраживања. Наиме, енергетска политика се дуго тумачила као област бизниса у којој тржишни механизми углавном онемогућавају успостављање регулаторних надлежности политичких институција. Наравно, разлози сиромашног доприноса научних анализа у овој области су и нејасноће око питања шта треба да обухвата концепт енергетске безбедности и који су приоритети у овој области.

Научни циљ овог истраживања рефлектује амбицију кандидата да негира у досадашњој теоријској литератури, која се бави питањима енергетских интеграција на простору Европе, првенствено ЕУ, тезе о нужној консолидацији енергетских интереса европских држава, која би по аутоматизму пратила динамику економског и политичког нивоа интеграција. Наиме, при анализи креирања јавних политика често занемарује основно питање: која су практична решења политике набавке природног гаса највише у интересу самих грађана као крајњих корисника овог енергетског ресурса, те се највише пажње посвећује конфликту Русије и ЕУ на самом тржишту. Стога је био неопходан један свеобухватан, системски приступ, који ће обухватити све позитивне и негативне стране самосталног креирања ових политика, као и њихове реализације у оквиру пројекта Енергетске уније или концепта Енергетске заједнице.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Докторска дисертација кандидата базирана је на општој хипотези, две посебне и пет појединачних хипотеза, чија је основна сврха операционализација и конкретизација генералне хипотезе.

Општа хипотеза:

У савременим условима нејединственог тржишта природног гаса и сталне флукуације цене овог енергента, упркос тенденцијама институција Европске уније и Енергетске заједнице да успоставе јединствено и заједничко енергетско тржиште – енергетска политика и даље остаје питање од стратешког националног интереса и под ингеренцијом држава. Консолидовање енергетских интереса држава чланица ЕУ и европских држава уопште, представља спор и постепен процес, који своје успехе и помаке у енергетској интеграцији постиже искључиво у условима енергетских криза и наглих прекида снабдевања на тржишту.

Посебне хипотезе:

1. Интеграција енергетских политика је могућа искључиво у оној мери, у којој се национални интереси појединачних држава чланица у сфери енергетске политике идентификују са том интеграцијом.

У овој посебној хипотези, кандидат полази од чињенице да немају све државе једнак приступ енергетским ресурсима и немају једнаке полазне интересне основе на којима креирају своје енергетске политике. Стога колективни интереси и циљеви у оквиру пројекта Енергетске уније или концепта Енергетске заједнице не могу бити једнако приоритетни свакој од држава појединачно, а на појединачним примерима процеса имплементације ових циљева са различитим степеном успешности и динамике њихове реализације у пракси, кандидат је и доказао ову хипотезу.

2. Државе чланице и даље јасно не желе да све своје надлежности у области енергетске политике пренесу на ниво ЕУ и те надлежности у пракси нису јасно разграничене, и поред институционалних реформи које је у овој области успоставио Лисабонски споразум.

За ову посебну хипотезу проблемски је анализиран правни оквир енергетске политике ЕУ и законодавних аката којим се регулише ова секторска политика, те детектован институционални корен проблема који се јавља приликом имплементације одређених одредби из области енергетске политике и доношења одлука у пракси. Сукоб надлежности се генерише управо недовољно прецизираном формулацијом надлежности кључних формалних актера у Лисабонском уговору, те неправилним тумачењем и применом његових одредби у пракси.

Појединачне хипотезе:

1. Концепт јединственог енергетског тржишта највише форсирају лидери држава чланица које су најрањивије у енергетском снабдевању, док је код појединих енергетски стабилних држава чланица током одређеног периода била приметна растућа самосталност у спољној енергетској политици, углавном у виду самосталног склапања билатералних споразума са трећим земљама.

2. Клаузула солидарности није «наднационална идеја», већ је покренута на захтев најслабијих енергетских држава, које су највише зависне од руског гаса.

3. Политика диверзификације на примеру појединачних држава може бити у потпуној супротности са краткорочним циљевима енергетских политика појединачних држава чланица.

4. Грађани појединих држава због енергетске политике за коју се залаже ЕУ често набавке гаса плаћају по вишим ценама, него што би то било у случају директног склапања билатералних споразума са државама снабдевачима.

5. Процес интеграције европског енергетског тржишта још од његовог иницирања показао се као спор и постепен процес.

За доказивање ових хипотеза коришћено је више различитих метода у фази прикупљања и обраде података. С обзиром на то да је био неопходан интердисциплинарни приступ у предметном истраживању, коришћена је абдукција као основна метода, јер она захтева консензус различитих академских дисциплина, чија се истраживања укрштају на истим елементима проблема истраживања, као и с обзиром на чињеницу да се овој методи прибегава кад за одређени проблем у пракси не постоји применљива одговарајућа теорија. Такође, имајући у виду да, и поред важећег институционалног и правног оквира ЕУ, постоје одређени изузеци у креирању и спровођењу енергетске политике, што у оквиру доступне теоријске грађе која се бави проблемом економских интеграција представља аутентично одступање у пракси, те с обзиром на комплексност и испреплетеност циљева енергетске политике са циљевима осталих секторских политика – оправдано је коришћење абдукције као посебне методе истраживања, уз употребу елемената индукције и дедукције.

У фази прикупљања и обраде података коришћене су различите квалитативне и квантитативне методе, неопходне за анализу јавних политика (дефинисање, препоруке, вредносне процене). Кандидат се у дисертацији првенствено служи анализом садржаја докумената, пре свега Лисабонског споразума, али и појединачних билатералних уговора европских држава са Русијом, компаративном методом за потребе упоредне анализе резултата истраживања политичке економије и теорија међународних односа, као и аналитичком провером утицаја резултата добијених статистичким методама на међународне политичке и енергетске односе поменутих актера. Од квантитативних метода из области јавних политика у дисертацији је коришћена економска системска анализа, док се од квалитативних метода користи студија случаја, кроз анализу креирања енергетских политика и решавања проблема енергетског снабдевања у европским државама појединачно.

Дедукција је посебно присутна у деловима рада у којима се општи, претходно детаљно представљени теоријски концепти примењују на анализу креирања, доношења одлука и њихове примене и реализације у области снабдевања природним гасом.

Индукција је коришћена у оним деловима дисертације у којима је кандидаткиња појединачне налазе и закључке повезала са општијим налазима, како би остварила научни циљ објашњења. Синтеза налаза довела је до закључака у вези са улогом државе као кључног формалног актера у овим процесима, чија улога није маргинализована, нити умањена у оквиру актуелних интеграционих процеса у енергетском сектору. Тако су на основу прикупљених и класификованих података у сектору природног гаса, те комбиновањем релевантних теоријских приступа и одговарајућих методских поступака потврђене све наведене појединачне хипотезе, које су, на концу, потврдиле и општу хипотезу, особито њен кључни део да енергетска политика и даље остаје питање од стратешког националног интереса и под ингеренцијом држава.

Овим је Комисија за оцену предметне дисертације донела закључак да су постављени циљеви истраживања успешно постигнути, те да су наведени методи допринели истраживачком процесу и испуњењу научних циљева, што је заузврат омогућило остваривање одређених научних резултата и доприноса, који ће бити детаљније бити оцењени у делу извештаја који следи.

4. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

Проблемска структура рада подељена је у осам одговарајућих делова. У првом, уводном делу презентована је формулација проблема на коју ће се кандидат фокусирати у истраживању, циљ рада и очекивани резултати. Кандидаткиња је у овом делу образложила и структуру самог рада и представила предмет истраживања, сврху и циљ анализе сваког од поглавља који следе.

Друго поглавље носи назив: *Теоријски оквири*, и у њему су размотрени релевантни теоријски приступи у оквиру којих кандидаткиња покушава дати одговор на постављено истраживачко питање. С обзиром на то да се анализира улога државе у креирању политика набавке гаса на европском тржишту, одабран је поменути интердисциплинарни приступ, комбиновањем теза које нуде теорије јавних политика, теорије међународних односа и безбедности, институционалистичке теорије и др. Поред класичних реалистичких и институционалистичких приступа процесу енергетске сарадње и теорија јавног управљања, кандидаткиња се потрудила да направи и сажет приказ како национални интереси утичу на енергетски сектор, како на нивоу држава појединачно, тако и на нивоу ЕУ, као и колико исти могу бити препрека за формирање и реализацију интегрисане политике снабдевања природним гасом. У оквиру истог поглавља размотрени су и различити приступи енергетској безбедности, која се у стручној литератури појављује као релативно нов и недовољно разрађен концепт безбедности.

У Трећем поглављу, под називом *Гас као ресурс 21. века*, размотрено је актуелно стање на тржишту гаса и тенденције расподеле ресурса у међународним односима. Како би се правилно разумело стање на тржишту, размотрени су и трендови развоја глобалног гасног тржишта до 2050. године. Кандидаткиња је испитала могућност стварања гасног картела код највећих извозника гаса, као и улогу транзитних земаља у енергетским односима. Посебно су, у циљу разматрања улоге државе у креирању политике набавке природног гаса, анализирани узроци и посљедице гасних криза, те процеси и услови реализације, односно укидања појединих гасоводних пројеката.

У Четвртом поглављу, под називом *Снабдевање природним гасом у ЕУ*, кандидаткиња се бави проблематиком процеса снабдевања овим енергентом и класификацијом степена зависности држава чланица ЕУ од увоза руског гаса. Посебно се разматра институционални оквир, односно начин на који је регулисана енергетска политика ЕУ према Лисабонском уговору. У оквиру ове анализе, кандидаткиња разматра и надлежности Европске комисије и Европског савета, али и осталих институција ЕУ у домену сектора природног гаса, као и институционалне проблеме који се јављају у пракси, уз предложена решења. Допунске теме анализе су и политике енергетских уштеда и диверзификације ЕУ, те успешност пројекта Енергетске уније и сарадња са трећим државама. Посебну пажњу кандидаткиња је посветила питању консолидације различитих енергетских интереса држава чланица и јачању улоге Комисије у кризним периодима снабдевања природним гасом. Са овог аспекта, посебан фокус усмерен је на Енергетску стратегију ЕУ 2030 и пројекат Енергетске уније из 2015. године.

Петим поглављем обухваћена је анализа производње и извоза природног гаса у Русији, те политика и стратегија извоза гаса и улога руских компанија на европском тржишту, са посебним фокусом на пословање компаније Газпром. Детаљно су размотрени потенцијали расположивих резерви природног гаса у Русији, главни производни региони, као и актуелни трендови на унутрашњем тржишту, посебно могућност либерализације тржишта у оквиру „Енергетске стратегије Руске Федерације до 2030. године“, као и могућност превазилажења постојећих проблема у процесу доношења одлука кроз неопходне реформе у гасном сектору.

Шесто поглавље посвећено је питању снабдевања гаса у европским земљама које нису чланице ЕУ, са посебним освртом на земље чланице Енергетске заједнице. Један део поглавља посвећен је разматрању стања у секторима природног гаса балканских држава и, у оквиру њих, проблемима лоше узајамне инфраструктурне повезаности, зависности од једног снабдевача, те питању успешности реформи и регулатива ЕУ, наметнутих у оквиру политике проширења и Енергетске заједнице. У овом поглављу кандидаткиња је анализира три студије случаја: стање у енергетским секторима Русије, Турске и Велике Британије. Ове студије случаја су одабране на основу специфичности њихових гасних сектора и услова у којима се креирају политике набавке природног гаса. Тако, док је Турска у фокусу због специфичних геополитичких услова и позиционираниости ове земље у пресеку кључних гасоводних пројеката, а Велика Британија због напуштања јединственог енергетског тржишта у оквиру Брегзита, Норвешка је узета као пример успешне и структурно уређене секторске политике у којој су надлежности формалних и неформалних актера, јавног и приватног сектора јасно разграничене у идеалном моделу државног протекционизма на тржишту које је значајно либерализовано.

У последњем поглављу сумирани су резултати истраживања и појединачних студија случаја, предложена решења за проблеме и потенцијалне изазове са којима се суочавају креатори политика у домену снабдевања природним гасом, те у наставку приказана и релевантна стручна литература и теоријска грађа, на коју се ауторка ове дисертације позивала током предметног истраживања.

5. Садржај докторске дисертације

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА

- 1.1. Предмет и циљ истраживања
- 1.2. Методе и хипотезе
 - 1.1.1. Хипотезе
 - 1.1.2. Методе
 - 1.1.3. Очекивани резултати и научни допринос

II ТЕОРИЈСКИ ОКВИРИ

- 2.1. Упоредна анализа теоријских приступа процесу креирања и спровођења енергетске политике
 - 2.1.1. Теорије реализма и институционализма у дефинисању процеса креирања политика
 - 2.1.2. Теорије реализма, национални интереси и енергетска политика
 - 2.1.3. Теорије јавног управљања и јавне дипломатије и секторске политике
- 2.2. Енергетска безбедност
 - 2.2.1. Дефиниција енергетске безбедности и ризици са којима се суочавају креатори политика
 - 2.2.2. Еволуција концепта енергетске безбедности
 - 2.2.3. Школе енергетске безбедности
 - 2.2.4. Енергетска безбедност и енергетска политика
- 2.3. Креатори енергетских политика
 - 2.3.1. Креатори политика и интегрисани приступ енергетској политици
 - 2.3.2. Линија одговорности држава у односу на друге учеснике у процесу креирања енергетских политика и у односу на институције ЕУ
 - 2.3.3. Улога државе као креатора политика у сектору енергетског снабдевања
 - 2.3.4. Деловање креатора политика унутар европских енергетских интеграционих процеса
- 2.4. Процес планирања енергетских политика
 - 2.4.1. Хамилтонов оквир приступа у креирању енергетских политика
 - 2.4.1.1. Политика повећања снабдевања
 - 2.4.1.2. Политика смањења потрошње
 - 2.4.1.3. Анализа трошкова
 - 2.4.2. Креирање енергетских политика и процес учења код креатора политика
 - 2.4.2.1. Модели политичког учења
- 2.5. Процес доношења одлука у енергетској политици
- 2.6. Процес доношења одлука у симулираним процесима у области природног гаса у оквиру ЕУ
- 2.7. Циљеви енергетске политике
- 2.8. Имплементација одабраног решења и оцена резултата
- 2.9. Реформа енергетског сектора и интеграциони процеси
- 2.10. Спољна димензија енергетске политике

- 2.11. Утицај међународних организација на енергетске политике земаља
 - 2.11.1. Утицај Трећег енергетског пакета на стварање заједничког енергетског тржишта
 - 2.11.2. Теорије режима и модел „Енергетске заједнице“
 - 2.11.3. Теорије рационалног институционализма и председавајуће државе
 - 2.12. Економске теорије - Међународна политичка економија
 - 2.12.1. Критика теорија политичке економије и улога држава у спровођењу реформи
 - 2.12.2. Теорије интеграције тржишта и теорије мрежних приступа
 - 2.13. Утицај еколошке и климатске политике на креирање енергетских политика
 - 2.13.1. Утицај циљева еколошке политике на енергетску политику
 - 2.13.2. Изазови глобалног енергетског управљања у ери климатских промена

III ГАС КАО РЕСУРС XXI ВЕКА

- 3.1. Стање на тржишту и трендови развоја глобалног гасног тржишта до 2050.
 - 3.1.1. Карактеристике природног гаса
 - 3.1.2. Течни природни гас (ТПГ)
 - 3.1.3. Прва снабдевања природним гасом у Европи
 - 3.1.4. Светске резерве природног гаса
 - 3.2. Тржиште природног гаса
 - 3.2.1. Карактеристике тржишта природног гаса
 - 3.2.2. Питање институционализације глобалних енергетских односа
 - 3.2.3. Мапа енергетске инфраструктуре Европе
 - 3.2.4. Производња природног гаса
 - 3.2.5. Потрошња по привредним секторима и ценовна прилагођавања
 - 3.2.5.1. Раст тражње
 - 3.3. Ценовна политика
 - 3.3.1. Примена Даловог модела на однос тражње и понуде на тржишту гаса
 - 3.3.2. Цене природног гаса
 - 3.3.3. Модел креирања енергетске политике на примеру тржишта угља
 - 3.4. Политика снабдевања у европским државама
 - 3.4.1. Политике снабдевања и утицаја на цене природног гаса
 - 3.4.2. Нови трендови у политици снабдевања држава и на глобалном тржишту уопште
 - 3.4.2.1. Нови велики потрошачи и нови-стари играчи на тржишту
 - 3.4.3. Тенденција одвајања цена природног гаса од цена нафте
 - 3.4.4. Форсирање обновљивих извора енергије
 - 3.4.5. Потенцијални ризици на гасном тржишту и превентивне мере политика
 - 3.4.6. Потенцијална картелизација и дисбаланс у енергетским преференцијама
 - 3.5. Енергетска безбедност и гасоводни пројекти
 - 3.5.1. Концепт енергетске безбедности
 - 3.5.2. Гасоводни пројекти
 - 3.5.2.1. Совјетски гасовод
 - 3.5.2.2. Гасовод Јамал и богата руска гасна поља Уренгој и Јамбург

- 3.5.2.3. Успешни и неуспешни руски и европски гасоводни пројекти
- 3.5.2.1.1. Неуспели руски гасоводни пројекат Јужни ток
- 3.5.2.1.2. Пројекат Северни ток 1
- 3.5.2.1.3. Неуспели европски пројекат Набуко
- 3.5.2.1.4. Гасовод Северни ток 2
- 3.5.2.3.5. Турски ток

IV СНАБДЕВАЊЕ ПРИРОДНИМ ГАСОМ У ЕУ

- 4.1. Енергетска политика са аспекта изучавања јавних политика – институције као кључни актери у процесу одлучивања
- 4.2. Историја енергетске политике ЕУ
 - 4.2.1. Енергетска политика ЕУ у прве две деценије XXI века
 - 4.2.2. Енергетска политика ЕУ данас: актуелни проблеми у пракси
- 4.3. Располовиви ресурси природног гаса унутар ЕУ и зависност држава чланица ЕУ од руских енергената
- 4.4. Политика снабдевања природним гасом у ЕУ
 - 4.4.1. Регулаторни оквир политике снабдевања природним гасом
 - 4.4.1.1. Уредба о смерницама за транс-европску инфраструктуру
 - 4.4.1.2. Уредба о мерама заштите безбедности снабдевања природним гасом
 - 4.4.1.3. Уредба о сигурности снабдевања природним гасом
 - 4.4.1.4. Одлука о међудржавним уговорима и праксе суда ЕУ
 - 4.4.2. Политика диверзификације
 - 4.4.2.1. Преговори са Азербејџаном и Туркменистаном као алтернативним снабдевачима и нови гасоводни пројекти
 - 4.4.2.2. Трећи енергетски пакет
 - 4.4.2.3. Окретање тржишту ТПП
 - 4.4.3. Политика енергетских уштеда и разликовање појмова енергетске уштеде и енергетске учинковитости
- 4.5. Енергетска унија и институционални оквир
 - 4.5.1. Енергетска политика ЕУ према Лисабонском уговору
 - 4.5.2. Унутрашње енергетско тржиште – Енергетска унија
 - 4.5.3. Начин доношења одлука у енергетској политици ЕУ
 - 4.5.4. Институционални проблеми и предложена решења
 - 4.5.5. Европски Савет и Комисија као кључни актери у енергетској политици ЕУ
 - 4.5.6. Покушај ширења надлежности Комисије кроз стварање Енергетске уније
 - 4.5.7. Агенција за сарадњу енергетских регулатора
 - 4.5.8. Специфичности и отворени проблеми енергетске политике ЕУ
 - 4.5.9. Енергетска безбедносна стратегија из 2014. године и тзв. стрес-тестови
- 4.6. Стратешко дефинисање односа према Русији као кључном снабдевачу и нова украјинска криза 2015. године
 - 4.6.1. Модел симулације процеса одлучивања код политике набавке природног гаса у ЕУ

4.6.2. Консолидација интереса и различитих приступа држава-чланица према политици снабдевања руским гасом

4.6.3. Немачка између позиција независног стратега и главног промотера улоге Комисије у политици снабдевања

4.6.3. Студија случаја Грабау и Хегелих

4.6.4. Немачка и Пољска увозна политика као примери различитих приступа политици снабдевања

4.6.4.1. Дебата око гасовода Северни ток 1

4.6.4.2. Дебата око гасовода Северни ток 2

V ПРОИЗВОДЊА И ИЗВОЗ РУСКОГ ГАСА

5.1. Гас као кључни енергетски ресурс у Русији

5.1.1. Правни оквир и енергетски закони у Русији

5.1.2. Недостаци енергетских закона

5.1.3. Потенцијал расположивих ресурса и главни производни региони у Русији

5.2. Сектор природног гаса и креатори политика

5.2.1. Проблеми са којима се суочавају креатори политика у Русији

5.2.2. Либерализација гасног тржишта у Русији и реформа гасног сектора

5.2.3. Реформа сектора природног гаса и циљеви еколошких политика

5.2.4. Кључне мере у сектору гаса према Енергетској стратегији РФ до 2035.

5.3. Проблеми и реформе у производном сектору

5.3.1. Сибирски производни регион и инвестициона улагања

5.3.2. Политика производње природног гаса за азијско тржиште

5.3.3. План производње ТПГ

5.4. Руска компанија Газпром

5.4.1. Положај и улога руског гиганта „Газпром“ на европском тржишту

5.4.2. Пословање Газпрома у годинама гасних криза

5.4.3. Газпром и ценовна политика у гасном сектору

5.5. Извозна политика Русије у сектору природног гаса

5.5.1. Форум земаља извозница гаса – потенцијални гасни картел?

5.5.2. Политика извоза руског гаса у ЕУ

5.5.2.1. Енергетски дијалог ЕУ и Русије

5.5.2.2. Уговори о снабдевању Русије са државама чланицама ЕУ

5.5.2.3. Руска стратегија освајања европских тржишта гасоводним пројектима

5.5.2.4. Стратегија освајања тржишта на Балкану

5.5.2.5. Пример освајања тржишта у Хрватској

5.6. Извоз руског гаса на тржишта бивших чланица СССР

5.6.1. Енергетски односи Украјине и Русије

5.6.2. Енергетска сарадња Русије и Белорусије

5.7. Примена теорије игара у енергетској политици

VI ПИТАЊЕ СНАБДЕВАЊА ГАСОМ У ОСТАЛИМ ЗЕМЉАМА ЕВРОПЕ

- 6.1. Енергетска политика и проширење ЕУ
 - 6.1.1. Реформе у енергетском сектору будућих држава чланица у оквиру проширења ЕУ
 - 6.1.2. Енергетска заједница – «енергетско проширење» пре проширења ЕУ
- 6.2. Енергетска стратегија земаља ЈИЕ
 - 6.3.1. Енергетске политике балканских земаља
 - 6.3.2. Планирање политике снабдевања у балканским државама
 - 6.3.3. Проблеми са којима се суочавају креатори политика на Западном Балкану
 - 6.3.4. Решења и идеални модели енергетских политика
- 6.4. Појединачни енергетски сектори балканских држава
 - 6.4.1. Енергетски сектор Србије
 - 6.4.1.1. Пословање Газпрома у Србији
 - 6.4.2. Структура снабдевања Црне Горе
 - 6.4.3. Сектор природног гаса у Босни и Херцеговини
 - 6.4.4. Северна Македонија
 - 6.4.5. Албанија
- 6.5. Турска енергетска политика
 - 6.5.1. Расположиви ресурси
 - 6.5.2. Енергетска политика Турске
- 6.6. Норвешки гасни сектор
- 6.7. Британски гасни сектор и последице Брегзита
 - 6.7.1. Сектор природног гаса Велике Британије
 - 6.7.2. Неизвесности и потенцијални проблеми због напуштања Енергетске уније
 - 6.7.3. Енергетско снабдевање у Великој Британији након Брегзита

VII ЗАКЉУЧАК

VIII ЛИТЕРАТУРА

- 8.1. Књиге
- 8.2. Научни чланци
- 8.3. Новински чланци
- 8.4. Документи, директиве ЕУ, стратегије и остали акти
- 8.5. Сајтови

6. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Комисија сматра да је кроз одговарајуће истраживачке поступке, уз поштовање академских стандарда, кандидаткиња Маја Кадијевић успела да оствари очекиване научне резултате, те да свој допринос академској заједници и постојећем научном фонду.

Докторска дисертација представља самосталан и оригинални рад кандидаткиње Маје Кадијевић. У дисертацији кандидаткиња се служи постојећим, релевантним теоријским основама, али их у одређеној мери и проверава и допуњује кроз образлагање одступања од утврђених теоријских образаца у процесима креирања, планирања и имплементације политика снабдевања природним гасом.

Друштвени допринос овог истраживања је, стога, пре свега у томе што се указује на битност анализе политике снабдевања енергентима у свим својим фазама, од креирања до њеног спровођења. Ово је кључни допринос, имајући у виду многоструке проблеме и изазове са којима се савремене државе данас морају суочавати: раст потрошње уз растућу исцрпљивост необновљивих извора енергије, претерану зависност од једног снабдевача или једног извора енергије, недовољну искоришћеност обновљивих извора енергије, монополистичке тенденције на тржишту и дискриминаторне мере и злоупотребе ценовних политика од стране снабдевача, уз сталну претњу безбедности снабдевања природним гасом. Стога је било неопходно пронаћи најбољи модел политике снабдевања, који ће европским грађанима као крајњим корисницима обезбедити ресурсе природног гаса у потребним количинама и по приступачним ценама.

Посебна вредност овог истраживања је у чињеници да се кандидаткиња определила да упореди различите и сложене теоријске концепте из домена различитих дисциплина и области политика, те у пресеку анализа њихових теза обликује одговор на своје истраживачко питање. Тако је, кроз интердисциплинарни приступ, кандидаткиња успела да дође до конкретних резултата истраживања. Пре свега, утврдила је да су, у домену политике снабдевања природним гасом у оквиру ЕУ, кључни проблеми институционалне природе и темеље се на погрешној интерпретацији надлежности кључних формалних актера у Лисабонском споразуму.

Систематизацијом и класификацијом енергетских сектора европских држава, кандидаткиња је утврдила и на који начин успостављени енергетски институционални режими утичу на енергетске секторе појединачних земаља, те улогу националних енергетских компанија унутар оваквих режима, али и утицај одређених компанија на услове снабдевања природним гасом. На овај начин, на пројекту Енергетске уније, који је анализиран као пример дубље енергетске интеграције, проверена је спремност држава чланица ЕУ да се обавезу на институционално прилагођавање оваквом једном пројекту и да значајан део надлежности у овом домену пренесу на наднационални ниво.

При класификацији политичких, економских, енергетских и других услова у којим се креира политика снабдевања, кандидаткиња је, да би адекватно приступила анализи појединачних политика снабдевања европских држава, истраживање започела одговарајућом систематизацијом специфичности њихових енергетских сектора и појединачних националних интереса којима се ове државе воде приликом креирања политике снабдевања природним гасом. Притом је, као најрањивији аспект политике снабдевања и енергетске политике уопште, анализирао концепт енергетске безбедности, те ризике и претње енергетској безбедности са којима се креатори политика највише суочавају у овим процесима.

Поред дефинисања заједничких циљева политике снабдевања на нивоу ЕУ и еволуције реформи у енергетском сектору, кандидаткиња је, у оквиру шематизовања политике набавке ЕУ, посебно анализирала изузетке од ових политика. Тако је посебан фокус истраживања био усмерен на одступања у интеграционим процесима. Резултати су били двојаки – одступања су приметна била и код земаља које су изразито енергетски зависне од увоза природног гаса, и код енергетски стабилних и економски јаких земаља, које су имале интерес у уносним гасоводним пројектима. Наиме, једну од хипотеза ове дисертације потврдила је у пракси и склоност економски јаким држава чланица ЕУ да, чак и у оквиру заговарања јединствене енергетске политике ЕУ и принципа солидарности, успевају да наметну пројекте у којима имају највећи сопствени национални интерес, остварују дугорочно енергетску безбедност у контексту снабдевања гасним ресурсима директно од највећег произвођача и имају директну економску корист, што говори о снажној улози државе у процесу заједничког одлучивања у оквиру једног ентитета као што је ЕУ. Концепт солидарности је на овај начин релативизиран у ситуацијама када се заједничком политиком снабдевања директно угрожавају приоритетни национални енергетски интереси одређених држава чланица ЕУ, и то управо оних, код којих је параметар утицаја у процесу одлучивања највећи.

Притом, док је код економски јаким држава чланица, попут Њемачке, један дужи период била приметна растућа самосталност у политици снабдевања захваљујући успешно реализованим билатералним уговорима са трећим земљама, првенствено са Русијом – утврђено је да заједнички приступ заступају најчешће лидери оних држава чланица које су најрањивије у енергетском снабдевању, и то опет полазећи од сопствених националних интереса. Овим је потврђена и претпоставка да је у енергетској политици у ситуацијама сукобљених интереса на релацији држава – интегрисано тржиште, присутна јасна дивергенција интереса држава чланица, која онемогућава њихово чврсто интегрисање око заједничке стратегије снабдевања. У оквиру наведене институционалне анализе, утврђено је да су надлежности Комисије посебно изражене у области интегрисања унутрашњег тржишта ЕУ и јачања тржишне конкурентности, док су слабе у области спољне и безбедносне политике, из простог разлога што ова питања улазе у сферу политика које државе чланице и даље задржавају само за себе.

Кандидаткиња је упоредном анализом енергетских сектора европских држава закључила и да на структуру енергетског снабдевања и избор енергената који ће се увозити утичу бројни политички, економски и други фактори. Структура и динамика снабдевања зависи тако и од величине потрошачких заједница, врсте економских активности које доминирају у тим заједницама, степена технолошког развоја у производној и транспортној инфраструктури, геополитичких утицаја, као и од политичког система у одређеној земљи. С друге стране, свака држава има различите приоритете у политици снабдевања, било да је у питању рационализација потрошње, улагање у технолошку модернизацију производње и логистике, унапређење законодавне регулативе, еколошки и климатски циљеви, либерализација енергетског тржишта, улагање у алтернативне изворе снабдевања итд. Ипак, у савременим условима на тржишту природног гаса заједничка су три главна циља свим овим државама: безбедност снабдевања, економска ефикасност и еколошка одрживост, а примарни интерес је да се увећа доступност природног гаса и да се умање цене.

Користећи се студијом случаја, кандидаткиња је утврдила и образац идеалне енергетске политике и њеног институционалног оквира који би и друге државе требало да

следе при реформи свог енергетског сектора. Као пример успешне, професионалне, квалитетно систематизоване и структурно уређене секторске политике међу европским државама издвојен је сектор природног гаса Норвешке. Норвешко искуство показало је да је у развијеним државама, особито када су оне од стратешке националне важности или када је у питању држава произвођач – најбољи модел секторских политика онај у ком је синхронизовано комбиновање државног интервенционизма и делимичне либерализације тржишта, са јасно раздвојеним надлежностима институција у овим секторима и улогама приватног и јавног сектора. Норвешки модел креирања политика у гасном сектору базира се на неколико кључних аспеката успешног менаџмента – централна улога државе и добра међу-институционална сарадња креатора политика: државе, снабдевача, различитих интересних група, производног сектора, кластера и институција које се баве развојем гасног сектора.

Кандидаткиња није занемарила ни секторе природног гаса земаља које су примарно произвођачи и чије политике снабдевања не зависе од увоза овог енергента. Тако је посебно анализирано деловање Русије као највећег произвођача и извозника природног гаса у Европи, а закључак је да опште стање у сектору природног гаса лоше и да одсуство реформи проистиче из низа проблема и изазова са којима се суочавају креатори политика. Поред проблема корупције и сложеног бирократског апарата, монополске позиције Газпрома на домаћем и појединим иностраним тржиштима, у овом сектору се неефикасне одлуке доносе најчешће због наметања политичких приорита изнад економских, што узрокује блокаду тржишних процеса, јер држава у потпуности диктира услове у трговини природним гасом.

Стога је општи закључак да су, у окваким, изразито сложеним условима на тржишту природног гаса, интервенције влада држава честе и неминовне, било да се ради о субвенционирању или политици цена које ће обезбедити одговарајуће промене у понуди и тражњи на тржишту. То је посебно случај када је у питању стратешки енергент – чак и ако је у питању земља произвођач, особито ако њен укупни привредни развој зависи од планирања производње овог енергента.

Закључак и предлог Комисије

На основу целокупног извештаја о предметној дисертацији, Комисија је закључила да је кандидаткиња Маја Кадијевић успешно спровела научно истраживање у оквиру задатог предмета истраживања, а на основу наведених истраживачких метода, те да је у потпуности израдила своју докторску дисертацију у складу одобреном пријавом.

Кандидаткиња је током истраживања и писања докторске тезе показала научну зрелост и самосталност у раду, а у одређивању предмета истраживања научну освешћеност и посвећеност, јер предмет истраживања указује на темељно познавање не само уже научне области, већ и тенденција развоја ове области и различитих праваца истраживања. Друштвени циљеви указују да је кандидаткиња способна да своје научно деловање стави у сврху друштвених потреба, те да истраживање усмери у правцу остваривања конкретних научних и друштвених резултата.

Приликом формулисања хипотеза кандидаткиња се руководила назорима уже научне дисциплине и јасно и прецизно их изложила, а касније и доказала у истраживачком процесу. Сама структура истраживања ове докторске дисертације одсликава тај

истраживачки пут и указује на структурираност научног поступка, што је омогућило да се сложени концепти и различити налази истраживања представе на јасан начин, а читалац са њима упозна са разумевањем. Научни библиографски фонд који је кандидаткиња користила, и у квантитативном и у квалитативном смислу, сведоче о темељном приступу истраживању и суштинском познавању материје предмета истраживања.

С обзиром на наведено, Комисија је сагласна да докторска дисертација „Политика снабдевања природним гасом у европским државама“ кандидаткиње Маје Кадијевић представља самостални и оригинални научноистраживачки рад, те да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Имајући у виду напред наведено, Комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду да усвоји Извештај, да формира Комисију за одбрану у истом саставу и да одобри јавну одбрану докторске дисертације.

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације:

1. **Проф. др Слободан Самарцић**
(Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)

2. **Проф. др Дарко Надић**
(Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)

3. **Проф. др Дарко Радосављевић**
(Технолошко металуршки факултет, Универзитет у Београду)

У Београду, 15. јуна 2021. године